

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА НА СУМЩИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ. МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ СТАНОВЛЕННЯ

Комликова Г. І.

Сумський національний аграрний університет

Аграрна освіта України, хоча й має не надто довгу історію, протягом останнього століття була предметом особливої уваги науковців, адже її історичний шлях і його багатоаспектний аналіз може слугувати прикладом для вироблення ефективної моделі фахової освіти на сучасному етапі. Для подальшого розвитку аграрної освіти важливо не тільки узагальнити накопичений досвід попередніх поколінь, а й дослідити тенденції й закономірності, що дозволить ефективно використовувати історичні здобутки нації.

Як одна з галузей професійної освіти, аграрна освіта на українських землях почала формуватися у середині ХІХ ст., а її піднесення розпочинається лише у пореформений період, коли суспільство відчуло потребу в кваліфікованих кадрах. Її становлення фактично відбулося завдяки великим землевласникам, що прагнули забезпечити максимальний розвиток своїх господарств та стабільні прибутки і земствам, що дбали про розвиток свого краю. А беззаперечні досягнення щодо забезпечення кадрами сільського господарства, спонукали урядові структури до вдосконалення нормативно-правової бази, що регулювала її діяльність та розроблення системи підготовки кваліфікованих сільськогосподарських фахівців.

З 1883 р. в Російській імперії, до складу якої на той час входила частина українських земель і територія сумського краю зокрема, діяло «Нормальне положення про нижчі сільськогосподарські заклади» [6], яке передбачало функціонування в країні чотирьох типів аграрних закладів освіти: середні і нижчі сільськогосподарські училища, нижні сільськогосподарські і практичні сільськогосподарські школи. Відповідно до цього «Положення...», сільськогосподарську школу мали право створювати уряд, земства, сільськогосподарські чи інші товариства, а також приватні особи [6, с. 2].

Історія сільськогосподарської освіти Сумщини мала такі ж тенденції розвитку, що й на інших українських землях, що на той час були частиною Російської імперії. І хоча першою школою

сільськогосподарського спрямування, що діяла на території Сумщини, була школа бджільництва, заснована ще у 1827 р. П. І. Прокоповичем у власному маєтку (с. Митченки Конотопського повіту), піднесення сільськогосподарської освіти на теренах сумського краю відбулося вже у пореформений період. Наприкінці XIX ст. на Сумщині, в межах сучасних її адміністративних кордонів, функціонували декілька сільськогосподарських шкіл: Воздвиженська I розряду (1885 р.) та Преображенська жіноча II розряду (1891 р.) у Воздвиженському маєтку М. М. Неплюєва (Глухівський повіт; зараз Ямпільський район), які утримувались на його ж кошти; Михайлівська 4-річна I розряду (1890 р.) у с. Іскрисківщина (Сумський повіт), що утримувалась на кошти І. М. Терещенка. Поблизу м. Ромни у с. Працівка (Процівка) у маєтку землевласниці О. П. Навроцької, якою і була заснована у 1898 р., функціонувала практична школа садівництва та городництва. На початку XX ст. відкрилися Сумська земська школа I розряду (1903 р.), заснована Сумським повітовим земством та Петрівська школа садових працівників (1903 р.) у маєтку землевласника П. В. Бек (х. Павлівка Глухівського повіту). У 1913 р. на Надзвичайних Роменських повітових земських зборах було прийняте рішення про відкриття у повіті народної сільськогосподарської школи на честь 300-річчя царювання Дому Романових. На жаль, відомостей про те, чи була ця школа відкрита, віднайти не вдалося. Також сільське господарство сумського краю кваліфікованими кадрами забезпечували школи Полтавської та Харківської губерній.

Особливої уваги дослідників протягом останніх років заслуговує освітня діяльність М. М. Неплюєва, що став засновником двох сільськогосподарських шкіл: нижчої сільськогосподарської школи із загальним сільськогосподарським спрямуванням навчального курсу – Воздвиженської I розряду (1885 р.) та Преображенської жіночої II розряду (1891 р.).

Обидві ці школи варті уваги, перш за все тому, що були невід'ємною частиною Хрестовоздвиженського Трудового Братства – організації, що близько 40 років досить успішно існувала на принципах досконалого християнського суспільства.

Феномен Трудового Братства, створеного М. М. Неплюєвим як модель майбутнього, більш досконалого людського суспільства, досі є об'єктом особливої уваги істориків, економістів і краєзнавців [1, 4, 5], адже створювалося воно представником давнього дворянського роду, що залишив кар'єру дипломата й відмовився від світського життя

зادля того, щоб присвятити своє життя турботам про освіту й добробут простого народу.

З осені 1880 р. Микола Миколайович Неплюєв, під впливом нових соціалістичних теорій, супроти волі батька – Чернігівського предводителя дворянства, доволі відомої і впливової людини, але за підтримки матері й сестер розпочинає свою нову справу. Відчуваючи провину своїх предків-дворян перед народом, він переселяється в свій родовий маєток на х. Воздвиженському (Глухівський повіт Чернігівської губернії) і бере на виховання десятеро селянських дітей з найбідніших родин з метою дати їм християнське виховання і землеробську освіту.

Варто зауважити, що на той час в Глухівському повіті Чернігівської губернії ще не було жодної спеціалізованої школи, що надавала б сільськогосподарську освіту. Питання організації фахової агрономічної освіти на порядку денному зібрань Глухівського земства з'являється ще у 1878 р., коли гласний Уманець, вказавши на необхідність сільськогосподарської та ремісничої освіти населення, представив до розгляду детальний проект 2-річного агрономічного училища, розроблений на основі щойно затвердженого «Положення про середню сільськогосподарську освіту». Проект був досить демократичний – до училища пропонувалося приймати учнів «без различия сословий», не молодших 14 років. Відповідно до цього проекту земство мало б утримувати на повному пансіоні 10 стипендіатів [9, с. 288-292].

На уроки Закону Божого пропонувалося замість 7 годин на тиждень виділяти лише 2, а ті 5 годин, що залишаються, виділяти на вивчення бухгалтерської справи та природознавства. А от сільське господарство пропонувалося вивчати «при самих разнообразных условиях времени года и погоды». Автором проекту був представлений і детальний кошторис навчального закладу, відповідно до якого одноразові витрати на влаштування агрономічного училища складали 5 500 руб. і щорічні – 3 000 руб. [Там само].

Однак, після року розгляду цього проекту, у 1879 р., спеціальна земська комісія визнала проект «рановременным» і відхилила його.

Досить цікавими є аргументи комісії, через які було прийнято негативне рішення: «Не отвергая в будущем пользы учреждения в уезде такого училища, комиссия «не могла не принять во внимание настоящего состояния хозяйства в Глуховском уезде. Всем известно, что у нас не существует системы ферменного хозяйства, где могут

быть с успехом приложимы агрономические познания. ... Единственно, чего можно ожидать от наших будущих агрономов, так это то, что они будут поступать в экономии на места приказчиков, подчас управляющих ... Наконец, и по экономиях плодосменное хозяйство заведено лишь в некоторых крупных имениях...» [9, с. 292-293].

Варто відзначити, що губернський предводитель дворянства М. І. Неплюєв, батько М. М. Неплюєва, теж підтримував рішення земського зібрання, не погодившись лише з мотивами, що наводила комісія.

Глухівське земське зібрання повернулося до питання аграрної освіти лише у 1883 р., але знову питання було вирішено негативно, хоча вже мова йшла про нижчу агрономічну школу, а не про училище [9, с. 294].

Саме в цей час М. М. Неплюєв подає прохання в Міністерство державного майна про відкриття сільськогосподарської школи. А вже у 1884 р. до Воздвиженська завітав уповноважений від міністерства з метою вивчення питання «на місці». Після його схвальної оцінки в доповіді міністерству, вже у 1885 р. був схвалений Статут школи і 4 серпня 1885 р. відбулося її офіційне відкриття.

І, хоча школа отримувала державну дотацію на найм вчителів і підручники у розмірі 3 500 руб. щорічно, її утримання ще деякий час перебувало на плечах засновника. Вже згодом, коли Трудове Братство досягло економічної самостійності, могло самостійно вести господарство й розвиватися без фінансової допомоги свого фундатора, який подарував Братству свій родовий маєток, утримання шкіл, а їх вже було дві, повністю лягло на плечі Братства, оскільки це було однією з умов дарчого договору.

Друга сільськогосподарська школа – Преображенська жіноча ІІ розряду, була відкрита М. М. Неплюєвим у 1891 р., не зважаючи на те, що законодавчо жіноча сільськогосподарська освіта ще не була врегульована, це відбулося лише у 1900 р.

Метою Воздвиженської сільськогосподарської школи, що була сформульована в її Статуті, було розповсюдження серед населення загальних сільськогосподарських знань за допомогою практичних занять [7, с. 1]. Метою Преображенської жіночої – навчити дівчат, переважно шляхом практичних занять, найкорисніших для дружини й матері землероба загальних занять із сільського господарства, зокрема молочного господарства, садівництва, городництва та домогосподарства [8, с. 3].

Від самого моменту створення Воздвиженської школи до неї приймали учнів, не зважаючи на їх конфесійну приналежність. В школі навчалися католики й баптисти, лютерани та євреї. Однак пізніше до школи приймали лише учнів православного віросповідання, переважно це були діти братчиків. За соціальним походженням серед вихованців переважали селянські та козацькі діти, набагато менше було дітей міщан та дворян. На той час, це була єдина можливість селянським дітям отримати фахову освіту, адже їм були закриті гімназійні двері царським циркуляром 1887 р., що був відомим як «циркуляр про кухарчиних дітей».

Навчання в обох школах було безкоштовним і для дітей братчиків, і для дітей з навколишніх сіл. Прискіпливий відбір кваліфікованих педагогів, а згодом і виховання своїх, дозволяли отримувати ґрунтовні теоретичні знання. А потужна матеріально-технічна база Братства слугувала полігоном для практичних занять. Вихованці шкіл обробляли 87,2 га орної землі, працювали на пасіці, фермах, в саду, на городі. Та й більшість робіт у школі виконувалися учнями самостійно.

Окрім загальноосвітніх та спеціальних дисциплін до змісту освіти обох шкіл було включено гімнастику, гігієну, живопис, основи педагогічних та медичних знань. А театральна труппа, симфонічний оркестр Воздвиженської школи та струнний Преображенської, де учні шкіл разом з членами Братства виконували досить серйозні класичні твори, був відомий далеко за межами Воздвиженська. Звісно, що маючи такі умови для навчання і творчого розвитку, серед випускників шкіл було багато яскравих діячів української культури.

І, хоча після завершення навчання переважна більшість учнів обох шкіл залишалася в Братстві, випускники користувалися значним попитом на ринку праці. Неплюєвські школи давали настільки якісну освіту, що їх вихованці з легкістю вступали до вищих навчальних закладів. Серед випускників, що продовжили освіту й досягли визнання, не тільки фахівці сільського господарства, а й медики, вчені, економісти, філологи, педагоги, музиканти, військові.

Не зважаючи на те, що заснування М. М.Неплюєвим навчальних закладів для селянських дітей відбулося всупереч волі не тільки батька, а й усього повітового земського зібрання, можна сміливо стверджувати, що сільськогосподарські школи Хрестовоздвиженського Трудового Братства наприкінці ХІХ ст. були одними з найкращих просвітницьких установ у Російській імперії.

Список використаних джерел:

1. Авдасев В. Н. Трудовое братство Н. Н. Неплюева. Его история и наследие / В. Н. Авдасев. – Сумы : РИО «АС-Медиа», 2003. – 59 с.
2. Білан Л. Л. Система підготовки фахівців-аграрників в Україні (XIX – початок XX століття) : монографія [Електронний ресурс] / Білан Л. Л., Білан С. О. – К., 2011. – Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/4704/1/Monografia_Bilan_SO_Bilan_LL.pdf. – Назва з екрану.
3. Екологічні засади економічного розвитку Хрестовоздвиженського Трудового Братства. Його спадщина і сучасність. – Суми : Фолігрант, 2010. – 31 с.
4. Мельник Л. Г. Сходження до утопії, або «Машина часу» М. М. Неплюєва : (Соціально-економічний аналіз) / Л. Г. Мельник. – Суми, 2013. – 240 с.
5. Мірошниченко Н. О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. О. Мірошниченко ; СДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2015. – 293 с.
6. Нормальное положение о низших сельскохозяйственных школах : утв. 27 декабря 1883 г., № 1919 // Полное собрание законов Российской империи. – 1883. – Т. 3. – С. 11-12.
7. Отчет по Воздвиженской сельскохозяйственной школе Н. Н. Неплюева за 1900 год / [А. Фурсей]. – К. : Тип. Л. Г. Фронцкевича, 1901. – 63 с.
8. Преображенская низшая женская школа II разряда. Краткие сведения. – М. : Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, 1900.
9. Свод постановлений Глуховского земства по народному образованию за 1865-1895 гг. – узд. Черниговского Губ. Земства. – Чернигов, 1899. – 411+XXVI с.